

DİL VE İNSAN

Abdullah TAKIM

İnsanın özelliklerinden biri de düşünen ve konuşan bir varlık olmasıdır. İnsanı dünyadaki başka varlıklardan ayıran ve insanı insan yapan dildir. Dil bir çok açıdan araştırılabilir. Dil felsefenin, dilbilimin, sosyolojinin, ilâhiyatın ve bir çok başka dalın konusu olabilir; çünkü dil insan mayasına katılmış en önemli öğelerden biridir, belki de en önemlisidir.

Dil “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veyâ işaretlerle yaptıkları anlaşma”¹ olarak tanımlanabilir. Dilin bir başka tanımlaması da şöyledir: “Dil, düşünce; duygu ve isteklerin; bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.”² Bu tanımlamalardan anladığımız şudur: Dilin bir sembolik mâhiyeti vardır. Dil çevremizde bulunan eşyaları, düşüncelerimizi ve duygularımızı sembolize eden bir sistemdir ve bu sistemde bulunan semboller (kelimeler, işaretler) her zaman insan tarafından kullanılmaya müsâittir. Düşünmeyi de sessiz bir konuşma olarak tanımlayabiliriz, çünkü insan düşünürken konuşur, fakat ses çıkartmaz.³ Demek ki konuşmak için mutlakâ sese gerek yoktur. Tabiat da öyle değil midir? Ses çıkartmaz, ama insanlara sessizce mesajlar vermeğe çalışır. “Esâsen konuşma, titreşim

hareketinin meydana getirdiği bir algılamadan ibârettir. Hançereden ve dilden çıkan titreşimlerin oluşturduğu sesler, dinleyenin beyninde bir algı ve anlam doğurur. Sesler bu anlama delâlet edebileceği gibi, dış dünyadaki izler de bu anlamı doğurabilir. Böylece konuşma sesli ve sessiz olabilir. İşte Kur’ân bundan dolayı düşünenlere Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren doğa olaylarına âyet (işâret) demektedir.”⁴ Böylece bütün Kâinat birer sembolik mâhiyet taşımaktadır. Her şey insana mesaj vermek istemektedir. Erzurumlu İbrâhim Hakkı Hazretleri bunu şöyle ifade etmektedir:

“Her sözde nasihat var. Her nesnede zînet var. Her işte ganîmet var. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler. Hep remz-ü işârettir. Hep gamz-ü beşârettir. Hep ayn-ı inâyettir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.”

Yâsîn sûresinde konuşmanın (dil) olağanüstü gücünü Allah kendi emriyle göstermektedir:

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ. إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾

“Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratamaz mı? Elbette yaratır. O (c.c.) çok bilen yaratıcıdır. O’nun işi, bir şeyi(n olmasını) istedi mi, ona sâdece “Ol!” demektir; hemen oluverir.”⁵

1. *Türkçe Sözlük*, s. 374, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988.
2. Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, c. 1, s. 55, (Türk Dil Kurumu Yayınları, 439), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
3. Bkz. Eflâtûn, *Theaitetos*, s. 125-126, (Türkçeye çeviren, Macit Gökberk), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1990.

4. Ateş, Süleyman, *Kur’ân Ansiklopedisi*, c. 1, s. 406, Kur’ân Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul 1998.
5. *Yâsîn*, 81-82.

Bu âyetlerde bir emrin harekete, yâni yaratmaya dönüştüğünü görüyoruz. Bir emrin dinamizme dönüşmesi, o emrin içinde yatan potansiyeli ve gücü gösterir. Allah “dil”e de öyle bir güç, bir büyü vermiştir. Bütün hayat, bu âyetlerde sembolik bir şekilde ifade edilse bile, bir söz, bir emir ile başlamıştır. Bu aynı zamanda Allah’ın insana verdiği dilin olağanüstü gücünü ve insanın da bu dille kâinatı şekillendirebileceğini göstermez mi? İnsanın başka yaratıklara üstünlüğünün sebebi şüphesiz dildir. Kur’ân-ı Kerim’in açık ifâdesine göre Allah, Âdem (a.s.)’a isimlerin (işâretlerin) hepsini öğretmiştir:

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ * قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾

“Âdem’e isimlerin tümünü öğretti, sonra da onları meleklere sunup:

—“Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin” dedi. Dediler ki:

—“Sen yücesin (yâ Rab); bizim senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakîmsin (her şeyin iç yüzünü bilen, her şeyi yerli yerince yaparsın).” (Allah) dedi ki:

—“Ey Âdem! Bunlara onların

isimlerini haber ver.” (Âdem) bunların isimlerini haber verince (Allah):

—“Ben size, ben göklerin ve yerin gaybılarını bilirim, sizin açıkladığınızı ve içinde gizlemekte olduğunuz şeyleri bilirim, dememiş miydim?” dedi.”⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, konuşma sesli ve sessiz olabilir, bundan dolayı Kur’ân-ı Kerim bir dilin ana ögesi olan işâretleri (âyetleri) ikiye ayırmaktadır: 1-Sözlü işâret (âyet) 2-Sözsüz işâret (âyet).

“Sözlü âyetler (işâretler), Hz. Muhammed (s.a.v.)’e ve diğer peygamberlere gelen vahiylerdir. Sözsüz âyetler (işâretler) ise doğa olaylarıdır. Kur’ân anlayışına göre her doğa olayı, dikkatle incelenince insanı Allah’ın birliğini düşünmeye götüren birer işârettir. Nasıl yola dikilen işâretler, yolcuyla varacağı istikâmete sevk ederse, doğa olayları da âhiret yolcusu olan insanı Allah’ın birliğine götürmektedir. Demek ki derin düşünce düzeyine ulaşan insan için doğa olayları da dillenmekte, konuşmakta, birer sözlü âyet oluvermektedir.⁷

Dilin ve işâretlerin evrenselliği de buradan ortaya çıkmaktadır. Her işâret insanlar tarafından anlaşılabilir. Ama insanlar bu işâretler üzerine konuşmak isterlerse aynı işâret sistemine sâhip olmaları gereklidir. bir işâret sistemi (dil) başka bir işâret sistemine aktarılabilir. buna biz tercüme diyoruz. Bu her dilin bir evrensel ve bir de yöresel tarafı olduğunu gösterir. Dilin evrensel yönünü insanın

6. Bakara, 31-33.

7. Ateş, Süleyman, Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, s. 247, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.

kendisi şekillendirmektedir. Yöresel tarafı ise hem insan, hem de yaşadığı çevre tarafından şekillendirilmektedir.

Dilin evrenselliği şöyle açıklanabilir: Bütün dillere hâkim olan evrensel bir mantık vardır. Bu mantık olmazsa insan bir dili başka bir dile tercüme edemez. Demek ki bütün insanlar aynı düşünce kategorilerine sâhiptir. Ancak o düşünceyi ifâde ederken insanların yaşadığı çevreyi de dikkate almalıdır. Çünkü dillerin farklı farklı olması insanların yaşadığı çevre ile bağlantılıdır. dillerin farklılığı e-sâsında tâlî bir nitelik taşımaktadır. Çünkü diller ya ses bakımından farklıdır veya gramer bakımından. Sese gelince, insanlar bir düşünceyi farklı seslerle ifâde edebilirler. Yâni bir Türk bir düşüncesini Fransızca veya İngilizce ifâde edebilir. İnsanlar bir dili öğrenince o dilin geliştiği çevreyi de çok iyi bilmelidirler. Çevre derken şunu kast ediyoruz: İnsanın yaşadığı toplum, bu toplumun târihi, kültürü, dîni v.s.

Dillerin gramer açısından farklı olması ise insanların çevreyi ve nesneleri algılaması ile ilgilidir. Genelde insanlar ilk algıladığı şeyi veya düşünceyi ifâde etmek isterler. Ifâde etme vâsıtası kelimeler veya semboller olabilir. Örneğin bir Arap ilk önce bir hareketi (fili, yüklemi) algılar. bundan sonra o hareketi yapanı (özne, fâil) algılamaya çalışır. En son fiilin etkilediği şahsı veya nesneyi algılar (mefûl, tümlec), İlk algıladığı hareketi ise dilde şöyle ifâde eder: Cümlelerin başlangıcına fiili (yüklemi) yerleştirir; ondan sonra fâili (özneyi), en son ise mefûlü (tümleci) yerleştirir. bu aynı zamanda insanların neye önem ver-

diğini de gösterir. Demek ki bir Arap harekete büyük önem vermektedir.

Bir dildeki kelimelerin varlığı, aynı zamanda o kelimelerin dil sistemindeki önemini de gösterir. Örneğin Kuzey Kutbu'nda yaşayan Eskimolar beyaz renk için bir çok isim kullanmaktadırlar. Bu, Eskimoların beyaz renge çok önem verdiğini ve hayatları için çok önemli olduğunu gösterir. Almanlar amca ve dayı için bir kelime kullanırlar: *Onkel*. Türkler ise iki kelime kullanırlar. Bu, Türklerin âile ilişkilerine önem verdiğini gösterir.

Gramer insanların düşünce yön-temini çok açık bir şekilde göstermektedir. Bir dilin geçmişi, bu açıdan o dili kullanan toplumun târih içinde geçirdiği gelişmelerin aynasıdır. Kelimelerin kökü târihte bir millet için hangi kelimelerin öneli olduğunu gösterir. Bir milletin kelime dağarcığı bir milletin neler üzerinde düşündüğünü, bir dilin cümle yapısı ise bir milletin nasıl düşündüğünü gösterir. Bu açıdan diyebiliriz ki, *bir milletin kültürü aynen dile yansımaktadır*.⁸

Bir düşünür bu açıkladıklarımızı şöyle dile getirmektedir: *"Dilimin sınırları yaşadığım dünyânın sınırlarıdır; yaşadığım dünyânın sınırları da dilimin sınırlarıdır."*

Atasözleri de bir dilin evrenselliğini çok açık bir şekilde göstermektedir. Toplamların atasözlerinde insanların tecrübeleri, bilgi birikimleri işlenmektedir. atasözleri insan düşüncesinin zaman ve mekân üstü olduğunu, renk, dil ve kültür sınırlarını aştığını en belirgin bir şekilde ortaya koymak-

8. Bkz. Schmidt Heinrich: *Philosophisches Wörterbuch*, s. 550, Durchgesehen, ergänzt und herausgegeben von Georgi Schischkoff, 16 Auflage, Alfred Kröner, Stuttgart 1961.

tadır.⁹ Atasözleri bir dilin özüdür. Bu anlamı ifâde etmek için atalarımız şöyle demiştir: “*Atalar sözü, sözlerin özü.*” Atasözlerinin evrenselliğini belirtmek için de şöyle demişlerdir: “*Atalar sözü, aklın özü.*”

Dilin gelişmesini sağlayan bir çok etken vardır. En önemli etkenlerden biri de “yazı”dır. Çünkü yazı ile bir dilin kelime hazinesi tesbît edilir ve böylece korunmuş olur. Târihte bir çok yazı malzemesi ve tesbît malzemesi kullanılmıştır. Dili koruyan ve dilin gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri târih, biri de dîndir. Daha doğrusu o o dînin simgesi olan İlâhî kitâblardır. Örneğin Tevrât ve İncil kısmen korunmuşluğu ifâde ettiği için Kur’ân-ı Kerîm Kitâb Ehli’ne özel bir statü tanımıştır.

Bilindiği gibi dîn, kültürün en önemli ögesidir. Başka bir ifâde ile dîn, insanın tabîî bir ihtiyâcıdır. İnsanlara İlâhî kitaplar vahyedilmeye başlayınca insanlar o kitapları okumuş ve kitaplarda geçen kelimeleri kullanmaya başlamışlardır. Böylece dillerini geliştirmişlerdir.

Kur’ân-ı Kerîm vahyedilmezden önce Arap dilinde yazılı metinler pek fazla değildi. Ama ne zaman Kur’ân vahyedilmeye başlandı, o zaman Arap dili ve edebiyâtında yazılı metinler çoğaldı ve böylece bir sıçrama meydana geldi. Bunun sebebi gâyet açıktır. Kültürün temelini dîn oluşturur. Dînin temeli de İlâhî kitaplardır. Kültürün gelişmesi azınlıktan çoğunluğa doğru olur. Başlangıçta İlâhî kitapları benimseyenler az olmuştur; fakat zamanla bu kitapları benimse-

yenlerin sayısı çoğalmıştır. Çünkü insanlar bu kitapların ilâhîliğine inanarak o kitaplarda geçen kelimeleri kullanmaya başlamışlardır. Bu süreç kendi dillerinin gelişmesine de sebep olmuştur.

İslâm kültürü kendi varlığını yazıya ve kitaba borçludur. Çünkü İslâm kültürü yazı ve kitap ile gelişmiştir. Bu açıdan İslâm kültürünü “yazı ve kitap” kültürü olarak tanımlayabiliriz.¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm’in kendi ifâdesine göre İslâm İlâhî dinlerin sonuncusu ve en olgunlaştırılmış şeklidir. Kur’ân’ın kendisi ise “apaçık bir Kitâb’dır (Kitâb-ı Mübîn)”. Allah kelâmını Kitâb Ehline vahyettikten sonra Arapça olarak bütün insanlığa vahyetmiştir.¹¹

Allah’ın kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm okunmaya başlanmış, ilimler gelişmiş ve böylece İslâm Kültürü meydana gelmiştir. Gerçi ilk Kur’ân’ın muhâtabları Araplardır. Fakat Arapça dilinin ustaları Araplar arasında yetişmemiştir. Arapça gramerinin babası sayılan ve Arapçayı sistematik bir şekilde ele alan İranlı dilbilimci (filolog) Sîbeveyh’dır. Eseri **Kitâb** nâmıyla meşhûrdur. O zamânın Arapça dilbiliminde “Kitâb” denildiği zaman, akla ilk olarak Sîbeveyh’in gramerle ilgili yazdığı kitap gelirdi. Tefsîr dalında Zemahşerî ve Taberî ünlüdür. Zemahşerî Tefsîr târihinde dil ustası olarak tanınmıştır. Taberî ise Kur’ân’ın anlaşılması için derlediği malzemeler

9. Yurtbaşı, Metin, *Türkisches Sprichwörter Lexikon*, S. VI, Özdemir Matbaası, Ankara 1994.

10. Bkz. Endreß Gerhard, *Der Islam*, s. 172, (Eine Einführung in seine Geschichte), München, Beck 1991.

11. Bkz. Endreß Gerhard, *Handschriftenkunde*, In: Grundriß der Arabischen Philologie, s. 271, Bd. I. (Hrsg. Wolf Dietrich Fischer). Wiesbaden: Ludwig Reichert 1982.

açısından önemli bir müfessirdir. İki Kur'an yorumcusu da İran asıllıdır. Bu örneklerle şunu söylemek istiyorum: Bir dilin inceliklerini, ayrıntılarını o dili anadil olarak konuşan değil, fakat o dili sonradan öğrenmiş ve o dille haşır-neşir olmuş kişiler daha iyi bilir. Çünkü çeşitli diller bilen bu kişiler dilleri birbirleriyle karşılaştırıp, o dilin inceliklerini, ayrıntılarını, başka dillerden ayrı olan yönlerini daha iyi saptayabilirler.

İslâm filozoflarının çoğu da yabancı kökenlidir. Örneği Fârâbî ve İbn-i Sînâ İslâm felsefesine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Arapçada felsefi dili geliştirmiş ve yeni Arapçaya kazandırmışlardır. Hepimizin tanıdığı kelimeler, örneğin "mevcûd", "vücûd", "mâhiyet", "hüviyet", "keyfiyyet" ve "kemmiyyet" İslâm filozofları tarafından geliştirilmiştir. "Keyfiyyet" "nasıllık" ma'nâsına gelir ve Arapça olan "keyf (nasıl)" kelimesinden türetilmiştir. Başka kelimelerle ifâde etmek istersek "keyfiyyet" bir şeyin veya bir işin "nasıllığını" yâni niteliğini belirtir.¹²

Aynı gelişme İlâhî kitapların başka dillere çevirisinde vukû bulmuştur. Örneğin Tevrât'ı ve İncilleri Almancaya çeviren Luther, Almanca çevirisi ile Almancaya bir şahsiyet kazandırmıştır. Çünkü insanlar Luther'in yaptığı bu çevirileri okuyup dîni mes'eleleri Luther'in çeviride kullandığı kelimelerle ifâde etmeye çalışmışlardır.

Yân dilin gelişmesine de vahiy de yardım etmiştir. Çünkü "Semitik"

asıllı üç büyük dînin yâni Yahûdîlik, Hristiyanlık ve İslâmiyetin en karakteristik ve ayırd edici müşterek yanı, bunlara göre gerçeğin tek garantisinin, Allah tarafından vahyedilmiş olmasıdır. Ancak ve ancak Allah'ın vahyettiği şey "gerçek"tir. Vahiy, gerçekliğin te'mînâtıdır. İslâma göre vahiy Allah'ın konuşmasıdır. Kendi irâdesini dil aracılığı ile bildirmesidir. Fakat insana âit olmayan esrârengiz bir dille değil, insanın açıkça anlayabileceği bir dille konuşmasıdır. Burası çok önemli bir husûstur. Allah'ın, kendi irâdesiyle yaptığı bu konuşma olmasaydı yeryüzünde İslâmın anladığı ma'nâda hiç bir gerçek dîn olmazdı. "Bundan dolayı tâ başlangıçtan beri İslâmın dille son derece ilgili bulunması, hayrete şâyân değildir. Çünkü İslâm, Allah konuştuğu zaman meydana gelmiştir. Bütün İslâm kültürü, esâsını şu târihi gerçekten alır: Allah insana, insanın konuştuğu dille hitâb etmiştir. Bu, Allah'ın sâdece kutsal kitâb göndermesi demek değil, bizzat Allah'ın konuşmasıdır. İşte, vahyin ma'nâsı budur. Vahiy, birinci derecede dille alâkalıdır."¹³

Evet! Allah insanlara anladıkları dil ile hitâb etmiştir:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾

﴿لَهُمْ﴾

"Biz, her elçiye kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açıklasın."¹⁴

Tevrât ve İncil İbrânîce indiril-

12. Bkz. Endreß Gerhard, *Die wissenschaftliche Literatur*. In: Grundriß der Arabischen Philologie, s. 21, Bd. III, Supplement. (Hrsg. Wolf Dietrich Fischer). Wiesbaden: Ludwig Reichert 1992.

13. Izutsu Toshihiko: *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 190, İngilizceden Türkçeye çeviren: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.

14. *İbrâhîm*, 4.

miştir. Kur'an-ı Kerim ise Arapça indirilmiştir:

﴿الرَّحْمَةُ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ * إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

“Elif Lâm Râ. Bunlar apaçık Kitâb'ın âyetleridir. Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasınız.”¹⁵

Kur'an-ı Kerim'in Arapça indirilmesinin sebebi insanların Kur'an'ı anlayıp uygulamalarıdır. Aynı şekilde Tevrat'ın ve İncil'in İbrânîce olarak indirilmesinin sebebi İbrânîce konuşan insanların İlahî buyrukları öğrenip tatbik etmeleridir.¹⁶ Demek ki Allah emirlerini ve yasaklarını melek aracılığı ile insanlara çeşitli dillerle ifade etmiştir. İlahî kitaplarda ifade edilen şeyler Allah katında birdir:

﴿...وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾

“Ana Kitâb (Ümmü'l-Kitâb) O'nun yanındadır.”¹⁷

Yâni bütün İlahî kitapların içeriği Ana Kitâb'da (Ümmü'l-Kitâb'da)dır.

İlahî kitapları vahyeden Cebrâîl (a.s.)'dir. Kur'an-ı Kerim'de Cebrâîl'in sıfatlarından biri de “Güvenilir Rûh”dur:

﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾

“Muhakkak ki o (Kur'an), âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Onu, er-Rûhu'l-Emîn (Güvenilir Rûh, Cebrâîl) indirdi; senin kalbine; uyarıcılardan olman için; apaçık,

Arapça bir dille.”¹⁸

Kur'an-ı Kerim'e göre dillerin farklı olması İlahî yasa gereğidir:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾

“Onun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda, bilimler için ibretler vardır.”¹⁹

Allah dillerin farklı olmasını dilemiştir ve onun için insanları bir tek dili öğrenmeye zorlamamıştır. Bir dilin başka bir dile üstünlüğü yoktur. Bir milletin de başka bir millete üstünlüğü yoktur:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

“Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdır. Allah katında en üstün olanınız (günahlardan) en çok sakınanınızdır.” Allah bilendir, haber alandır.”²⁰

İnsanlar birbirlerini ancak konuşma ile tanıyabilirler. bu âyetle dilin barış unsuru olduğunu öğreniyoruz. Çünkü “hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşır.” Üstünlük ölçüsü ise Allah korkusudur. dil insanın ve toplumun can damarıdır. İnsanın can damarı yok olursa insan ve toplum yok olmuş de-

15. Yûsuf, 1-2.

16. Bkz. Ateş, Süleyman, Yeniden İslâma, c. 1, s. 273, Kur'an Okulu, İstanbul 1997.

17. Ra'd, 39.

18. Şu'arâ, 192-195.

19. Rûm, 22.

20. Hucurât, 13.

mektir. İnsanın can damarı yok olunca insan ve toplum yok olmuş demektir.²¹

Yûnus Emre bunu çok güzel ifâde etmiştir:

*Söz ola keştire başı;
Söz ola kese savaşı;
Söz ola âğulu aş,
Yedire bal deyu deyu.*

Kur'an-ı Kerim "rüyâ"yı da bir konuşma (hadîs) olarak niteliyor.²² Yûsuf sûresinde "hadîs"ın çoğulu "el-ehâdis (sözler)" ma'nâsına gelir. Burada kastedilen de "düş (rüyâ)"dır. Âyette düş, bir "konuşma" olarak gösterilmiştir. Gerçekten düş, ya çevre ile nefis arasında, veyâ nefsin kendi kendine veyâ nefis ile melek arasında bir konuşmadır. İnsan uyurken yakınında vukû bulan olaylar, düşünde benzerî şekillerle kendisine yansır. Bu, çevrenin, kendisini nefse anlatmasıdır. Yâhut kişinin gündüz yaşayıp şuuraltına atılan olaylar ve açlık, susuzluk gibi doğal ihtiyaçlar düş ile kendilerini anlatırlar. Meselâ susayan bir kimse, uykusunda su içer. Bu sûretle nefis, düş ile kendisini tatmîn eder. Fakat düşlerin hepsi bu türden değildir. Rûhları saflaşmış ba'zı kişiler de gelecekte olacak şeyleri görürler. İşte bu tür düş, meleğin nefse konuşmasıdır, "keşf-i rüyâ"dır. Bu tür düşler, geleceğin bugünden vâr olduğunu, yâni Allah'ın kaderini isbât eden ve maddenin düşünceden önce olduğunu iddiâ eden maddeci görüşü yıkar. İşte Yûsuf (a.s.)'a bu nefis konuşmaları şeklinde ifâde edilen, düşleri yorumlama yeteneğinin veril-

diği anlatılmaktadır.²³ Modern anlamda rüyâ da bir iletişimdir. Çünkü rüyâda Kur'an-ı Kerim'de açıklandığı gibi bu iletişim meydana gelmektedir. Meleğin nefse konuşmasını, Peygamberimizin bizzat hayâtında yaşadığı olaylarla delillendirebiliriz. Bilindiği gibi aydınlığı gibi çıkmıştır. O, peygamberlik gelmezden önce Mekke'de bulunan Hira Mağarası'na çekilir ve Allah'a ibâdet ederdi.²⁴ Bu sistematik ibâdetler sonucunda, rûhu saflaştığı için, sâdık rüyâlar görmeye başladı. Bu rüyâlar aynı zamanda vahyin başlangıcını gösteriyordu. Rabbi ona bu rüyâlarla mesajlar vermek istiyordu. Bundan sonra Allah sevgili Rasûlüne Cebrâil (a.s.) aracılığıyla mesajlarını bildirmeye devâm etmiştir. Çağdaş dilbilimi, psikanalizin babası sayılan Sigmund Freud'dan etkilenerek, "rüyâ"nın yazarın meydana getirdiği esere etkisini araştırmaktadır. Çünkü bir eser yazarın özbenliğini simgelemektedir. Yazarın gördüğü rüyâlar yazarın benliğinin aynasıdır. Eser de bir nevî yazarın kendi aynasıdır. Bu aynaya, yazarın düşünceleri, duyguları ve istekleri yansır. Yazarın düşüncelerini ve duygularını gördüğü rüyâlar da etkileyebilir. Bu açıdan sanatsal eserde rüyânın ne kadar payı olup olmadığı araştırılmaktadır.²⁵

21. Bkz. Ateş, Süleyman, *Gerçek Din Bu*, c. 1, s. 6, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

22. Bkz. Yûsuf, 6.

23. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an-ı Çağdaş Tefsiri*, c. 4, s. 384, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

24. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an-ı Çağdaş Tefsiri*, c. 1, s. 6, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

25. Bkz. Pietzcker, Carl, *Zum Verhältnis von Traum und Literarischem Kunstwerk*, s. 57-66, In: *Psychoanalytische Textinterpretation*. (Hrsg.) Cremerius, Johannes, Hamburg: Hoffmann und Kampe, 1974.